

חיים בן יאיר חלוץ גואלי הקרקעות בחבל הבשור

משפחת יוסף יאיר נמנתה על מחדשי הישוב היהודי בעיר עזה בשנות ה-80 של המאה הי"ט. מוצאה של המשפחה היה ממצרים, לשם הגיעה בראשית המאה מהבלקן העות'מאני. לאחר שנים אחדות בעזה עברה המשפחה להתגורר בח'אן יונס ואחד מבניה, אברהם בן יאיר, כבר בצעירותו עלה לגדולה והיה לסיטונאי אמיד ששלח ידו גם ביבוא וביצוא תוצרת חקלאית ועסקיו השתרעו מהודו ועד כוש ☞ במלוא מובן המלה .

אברהם רכש בתים ומגרשים בח'אן יונס והיה מכובד ומקובל על כל שכניו, שכינהו "אבו עייש". בשנת 1906, בהיותו בן 21, נשא אברהם לאשה את בתו של החכם נחמן בטיטו, ה"ראשון לציון" מירושלים, ונולדו להם שלושה בנים ושלוש בנות, אך איתרע מזלם ואברהם נפטר בדמי ימיו. לאחר מותו בשנת 1932, עברה המשפחה לירושלים ובנו הבכור חיים) שנולד בערב סוכות תרע"א (1911) עזר לאמו האלמנה בפרנסת המשפחה ובעקבות אביו עסק אף הוא במסחר סיטונאי של מוצרי חקלאות .

חיים היה משכיל ושלט היטב בשפות עברית, לאדינו, ספרדית, צרפתית, אנגלית, גרמנית, איטלקית וכמובן ערבית ספרותית וניבים אחדים של ערבית מדוברת; בשנת 1930 סיים בהצטיינות לימודי הנהלת חשבונות בבי"ס" שעורים למסחר" של שערי ונפחא בירושלים. משפחת בן יאיר לא ניתקה את קשריה עם ח'אן יונס ומידי קיץ ירדה לעיירה כדי לפקח על נכסיה במקום. חיים היה מעורב בחיי המקומיים, הכיר היטב את השייח'ים של הבדואים בנגב, בעבר הירדן ובצפון סיני והיה מקובל עליהם כאיש סודם .

בשנים 1930-1932 שככה הסערה הפוליטית בנגב לאחר תום מאורעות תרפ"ט (1929) והבדואים החלו שוב להציע למכירה קרקעות שבחזקתם. חיים בן יאיר זיהה את ההזדמנות ובניצול קשריו החל לרכוש חלקות קרקע: בהתחלה "קרוב לבית" באיזורים דרומית לעבסן ומזרחית לעיר עזה ואחר כך נחלות רחבות ידיים בין גבולות (דהיום) (לחורבות חלוצה, מגרשים בבאר שבע ובסביבתה וכן יותר צפונה, באיזור בארי-רעים) (דהיום); בהמשך דרכו גייס משקיעים וקנה הר שומם ליד בית לחם (היום שוכן עליו בי"ס-שדה הר גילה) וחלקות בשרון.

בשנת 1934 הושיב חיים ביוזמתו קבוצת פועלים יהודים ליד ביר-שנק (באר צאלים). הם התגוררו באוהלים, חרשו חלקות וזרעו שעורה; לאחר עונת הקציר הציע חיים לקק"ל (שעדיין לא התעניינה בנגב) לנהל מבצע של "הקמת שורה של מושבות ליהודים בין עזה לבאר שבע ואוטומוביל אחד ישרת אותם וישתתפו יחדיו בכלי החרישה" כמובן על האדמות שרכש. קק"ל התעלמה מהצעתו והישוב הבודד (שחיים כינהו "אבן יאיר") לא שרד.

רכישת חלקות מהבדואים בשנות ה-30 היתה כרוכה במערכת מסועפת ומפרכת של הסכמים

וחוזים עם בעלי הקרקע ושכניהם ובמאבק משפטי מתיש בפקידות הבריטית. כדי ליעל את ההליכים, התקשר חיים עם עורך-דין בהסכם שותפות ובכך כרה לעצמו בור: כשהחל "המרד הערבי" (מאורעות 1936-1939) נותקו הקשרים העסקיים בין הגורמים) הבדואים, היהודים והבריטים), ההליכים המשפטיים הוקפאו, קרקעות היהודים בנגב נותקו עקב הסכנות בדרכים² ומסתמן חשד כי עורך הדין של חיים מעל בשותפות והעביר לקק"ל את כל אדמות בן יאיר בנגב. מכל מקום, כאשר ניתן היה סוף-סוף לרדת לנגב בביטחה, התברר לחיים כי עמל חייו ירד לטמיון (של המוסדות הלאומיים) ובעיניים כלות ראה את הישובים היהודיים החדשים בנגב תוקעים יתד על אדמותיו.

בשנת 1949 פנה חיים אל שרים בממשלת ישראל הצעירה ואל פקידים בכירים בבקשה לאפשר לו להעמיד לרשות המדינה את קשריו ההדוקים עם ערביי הארץ והארצות השכנות; חלק מהגורמים הממלכתיים דחו את הצעתו והשאר לא הגיבו כלל.

פעמים אחדות תבעה משפחת בן יאיר פיצויים על רכושה ממינהל מקרקעי ישראל, אך התביעה נדחתה על הסף כדי שלא ייווצר תקדים משפטי לפיצויי הבדואים בנגב על אדמותיהם שהופקעו. בשלהי חייו עסק חיים למחייתו בתיווך נכסי דלא-ניידי ובפעילות פוליטית והתנדבותית בקרב העדה הספרדית בתל אביב. אחרי מלחמת סיני ומלחמת ששת הימים, ביקר חיים בעיירת מולדתו ח'אן יונס והתקבל שם בכבוד מלכים.

חיים בן יאיר נפטר ערירי בשנת 1998; אחיו ואחיותיו עדיין מקווים כי תוכר זכותה ההיסטורית של המשפחה כחלוצת גואלי קרקעות חבל הבשור לפחות בהיסטוריוגרפיה הציונית.